

Aholini ijtimoiy himoya qilishda davlat byudjeti mablag'laridan foydalanish yo'nalishlari

Shodiyor Qilichboy o'g'li Qo'ziyev
O'zbekiston Respublikasi bank moliya akademiyasi

Annotatsiya: Maqolada davlat byudjetidan moliyalashtiriladigan ijtimoiy soha xarajatlari hamda holini ijtimoiy muhofaza qilish tadbirlarini moliyalashtirish manbalari hamda uning ijtimoiy siyosatga ta'siri ko'rib chiqilgan. Shuningdek, davlat byudjeti xarajatlarining tuzilishi, ularning asosiy yo'nalishlari hamda ta'lim, sog'liqni saqlash, pensiya va ijtimoiy ta'minot tizimlarini moliyalashtirishdagi o'rni tahlil etilib, ijtimoiy siyosat samaradorligini oshirishda byudjet mablag'laridan oqilona foydalanish yo'llari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: davlat byudjeti, ijtimoiy siyosat, pensiya, siyosat, ijtimoiy ta'minot

Directions of using state budget funds in social protection of the population

Shodiyor Kilichboy oglu Koziyev
Banking and Finance Academy of the Republic of Uzbekistan

Abstract: The article examines the sources of financing of social protection measures financed from the state budget in the social sphere and their impact on social policy. The structure of state budget expenditures, their main areas and their role in financing education, healthcare, pension and social security systems are also analyzed, and ways of rational use of budget funds to increase the effectiveness of social policy are indicated.

Keywords: state budget, social policy, pension, policy, social security

Bugungi kunda Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT), Jahon banki, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT), Pensiya va ijtimoiy fondlar xalqaro assotsiatsiyasi o'tkazgan tadqiqotlarning ko'rsatishicha, dunyoda aholining keksayib borayotganligi, demografik vaziyatning keskinlashishi, ishsizlik muammosining keskin avj olishi, yashirin iqtisodiyotda band bo'lganlar sonining ko'payishi bilan bog'liq muammolarning pensiya ta'minoti tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatishi natijasida pensiya ta'minoti tizimida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni bartaraf etish borasida ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. "Jahon bankining bergan ma'lumotlariga ko'ra 1990-yilda dunyo aholisining deyarli yarim milliarddan ortig'ini 60 yoshdan

oshganlar tashkil etgan bo'lsa, 2030-yilga borib bu ko'rsatkich 1,4 milliardga yetadi. Bu esa pensiyaga chiquvchilarning oshishidan dalolat beradi"¹. Ammo mazkur tizimdagi muammolar yetarlicha tadqiq etilmayapti. Bu esa o'z navbatida pensiya ta'minoti tizimini isloh qilish borasida xalqaro miqyosda doimiy ravishda ilmiy tadqiqotlar olib borish zarurligini taqozo etmoqda.

Davlat moliya tizimida davlat byudjeti xarajatlari muhim hisoblanadi. Byudjet xarajatlari har bir davlatning siyosiy va iqtisodiy hayotida muhim ro'l o'ynaydi. Byudjet munosabatlari - bu budjet tizimining har qanday darajadagi boshqaruv organlari o'rtasidagi budjet vakolatlarini birlashtirish va chegaralash, shuningdek, budjet jarayonlarini ishlab chiqish, tasdiqlash, ijro etish sohasidagi barcha huquq va majburiyatlarga, majburiyatlarga rioya qilish masalalari bo'yicha munosabatlar. Budjet tufayli har qanday davlat moliyaviy resurslarni ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishning eng muhim sohalariga jamlashi, byudjetdan iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish vositasi sifatida foydalanishi mumkin. Davlat byudjeti xarajatlari - davlat boshqaruvi va mahalliy o'zini-o'zi boshqarish organlarining funksiyalari va vazifalarini moliyaviy ta'minlashga qaratilgan mablag'lar. Byudjet xarajatlari mamlakat iqtisodiyotini tartibga solishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Byudjet xarajatlarining tarkibi va miqdoriga ko'plab omillar ta'sir qiladi:

- davlat tashkiliy tuzilishi;
- davlatning ichki va tashqi siyosati;
- iqtisodiyotning qay darajada rivojlanganligi;
- aholi turmush darajasi va boshqalar.

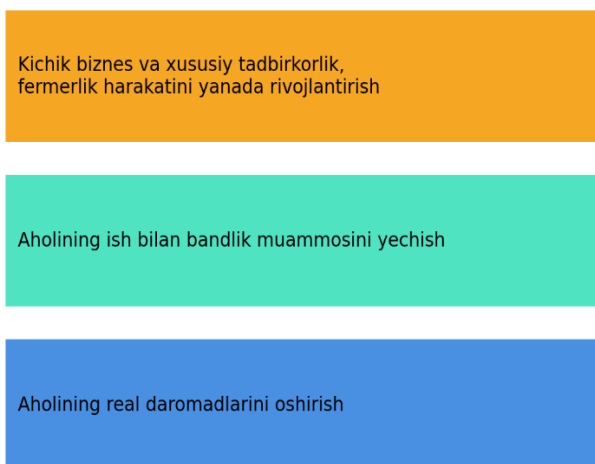
Ijtimoiy muammolarni hal etishda byudjet xarajatlari katta ahamiyatga ega. Fuqarolarga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishning ko'plab muhim tarmoqlari (sog'liqni saqlash, ta'lim, ijtimoiy ta'minot) budjetdan moliyalashtiriladi. Budjet xarajatlarini rejalashtirish davlatga budjet xarajatlarining roli va uning boshqaruvning turli jabhalariga ta'sirini hisobga olgan holda iqtisodiy rivojlanish holatini baholashga yordam beradi, chunki mamlakat xarajatlari ishlab chiqarish fondlarini yangilashga, ilg'or fan yutuqlarini ishlab chiqish va joriy etishga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan ijtimoiy siyosatni oqilona olib borish hamda aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamini aniqlash maqsadida hamda ularni yashash sharoitlarini yaxshilashda mamlakatimizda ham bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi hukumati mamlakatimizda kam ta'minlangan toifadagi aholi sonini kamaytirish va jamiyatimiz hayotida insonparvarlik tamoyillarining yanada rivojlanishiga ko'maklashish maqsadida Mingyillik rivojlanish maqsadlari borasida ma'lum bir majburiyatlarni o'z zimmasiga olgan.

¹ Tursunov J.P. Reforms in pension supply system in Uzbekistan. European Journal of Research. №3. 2019. P 43.

Mustaqillik yillarida aholi turmush farovonligini oshirish quyidagi asosiy yo'nalishlarda olib borildi. Mamlakatimizda aholini ijtimoiy himoyalash va aholi farovonligi barqarorligini ta'minlash, transport-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalarni barpo etish, ekologik sharoiti noqulay bo'lgan mintaqalarni qo'llab-quvvatlash, aholini ijtimoiy himoya qilish va yangi ish o'rinlarini yaratishga asosiy e'tibor qaratildi.

O'zbekistonda keyingi yillarda jamiyatimiz hayotidagi yangilanish jarayonlari va islohotlarni chuqurlashtirishning mantiqiy davomi bo'lib iqtisodiyotning salohiyati, barqarorligi va mutanosibligini mustahkamlash asosida ijtimoiy himoyani kuchaytirishga va fuqarolarning turmush darajasini yaxshilashga qaratilgan ishlarimizda yangi va yuksak bosqich bo'ldi. Bu davrda aholining ijtimoiy himoyasi tizimini mustahkamlash, uning manzilliligini oshirish, ijtimoiy himoyaning faol shakllarini yo'lga qo'yish alohida dolzarblik kasb etdi.

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy yo'nalishlari

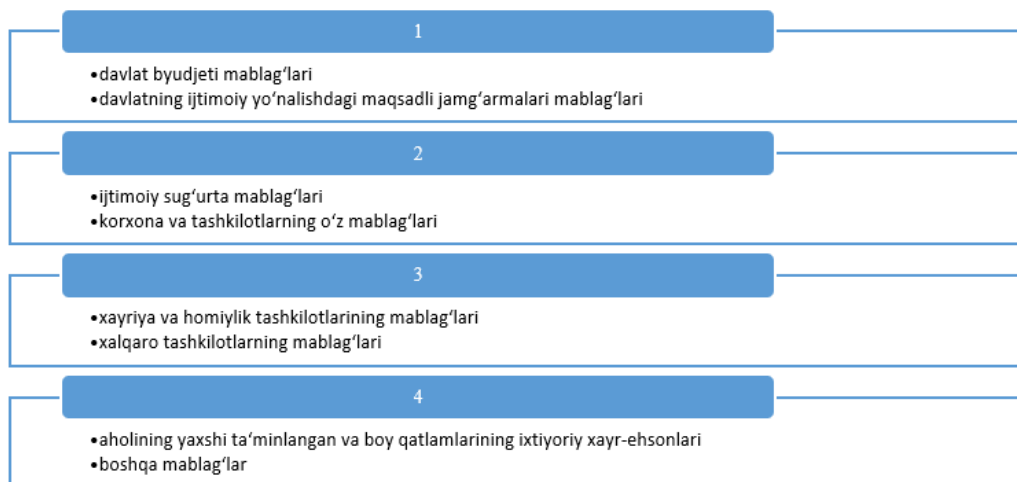

1-rasm. Mustaqillik yillarida aholi turmush farovonligini oshirishning asosiy yo'nalishlari²

O'zbekiston Respublikasida aholini ijtimoiy muhofaza qilishga qaratilgan ijtimoiy siyosatni amalga oshirishning huquqiy asosini barpo etish va bu boradagi qonunlarning ijro etilishini ta'minlash bugungi kundagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Fuqarolarning ijtimoiy huquqlari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi bilan kafolatlanadi. Konstitutsiyaning 46-moddasiga muvofiq Har kim qariganda, mehnat qobiliyatini yo'qotganda, ishsizlikda, shuningdek boquvchisini yo'qotganda va qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda ijtimoiy ta'minot huquqiga ega hamda Qonunda belgilangan pensiyalar, nafaqalar va boshqa turdagi ijtimoiy yordamning miqdorlari rasman belgilangan eng kam iste'mol xarajatlaridan oz bo'lishi mumkin emasligi belgilangan. Shuningdek, Mamlakatimizda mustaqillikning dastlabki murakkab, iqtisodiy tanglik yillarida odamlarning turmush darajasini

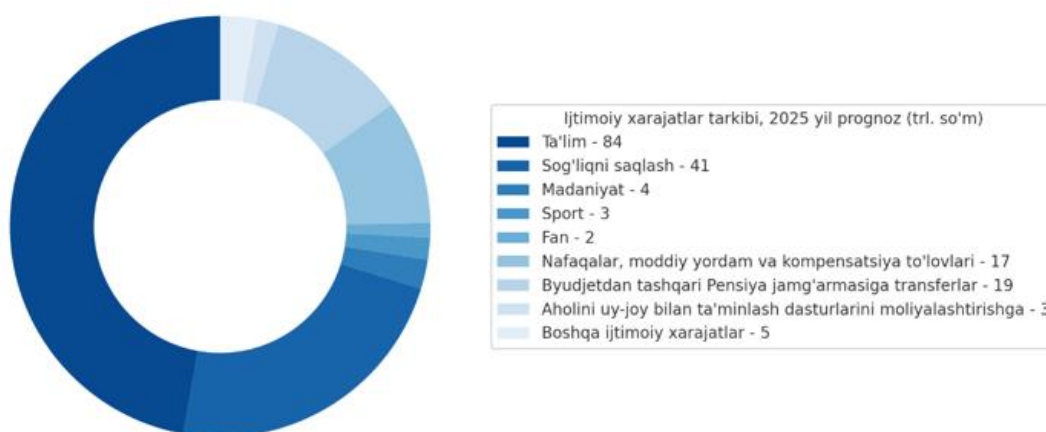
² Mamlakatimizning iqtisodiy taraqqiyoti va aholi farovonligini ta'minlash: yutuqlar, tendensiya va istiqbollar. Ilmiy-ommabop risola. TMI. T.: 2016. 47-b.

barqarorlashtirish maqsadida aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy sohalarni saqlash, ijtimoiy kafolatlarni ta'minlash jarayonlarini davlat yo'li bilan boshqarishning ko'pdan-ko'p usullari va vositalaridan foydalanildi.

2-rasm. Aholini ijtimoiy muhofaza qilish tadbirlarini moliyalashtirish manbalari³

Jumladan, bosqichma-bosqich ish haqi, pensiyalar, stipendiyalar, nafaqalar miqdori oshirildi, kompensatsiya tarzidagi bevosita pul to'lovlari, imtiyozlar, ayrim toifadagi tovar ishlab chiqaruvchilarga turli dotatsiyalar joriy qilindi, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan tovarlar va xizmatlar bahosidagi farqlarni byudjet orqali qoplash, aholining turli muhtoj qatlamlariga nafaqalar tayinlash, ularning manzilli bo'lishini ta'minlash, davlat tomonidan kafolatlangan ijtimoiy xizmatlar paketini ishlab chiqish va uni to'liq mablag' bilan ta'minlash kabi usullari keng qo'llanildi. Bu tadbirlarning barchasi tegishli qonuniy-huquqiy asosga tayangan holda amalga oshirildi.

3-rasm. Ijtimoiy xarajatlar tarkibi, 2025-yil uchun prognoz, mlrd so'm.⁴

2025-yilda ijtimoiy xarajatlarga 178,2 tlrn so'm yo'naltiriladi, bu o'z navbatida jami Davlat budjeti xarajatlarining 52 foizini tashkil etadi. Avvalgi yillar kabi ijtimoiy xarajatlarning aksariyat qismini ta'limga xarajatlar tashkil etishi kutilmoqda. 2025

³ Abdurahmonov Q.X. va boshqalar. Ijtimoiy soha iqtisodiyoti. Darslik. –T.: —Iqtisodiyotl, 2013. 125-b.

⁴ <https://openbudget.uz>

yilda ta'limga 84 trln so'm ajratilish rejalashtirilgan. Keyingi yillarda mamlakatimizda ijtimoiy sohada ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, "Ijtimoiy himoyaning yagona reyestri"ning tashkil etilgani bunga yaqqol misoldir. Yagona ijtimoiy reestr orqali budjet mablag'larining samaradorligi va mamlakatimizda ijtimoiy himoyaga muhtoj har bir fuqaroning hisobga olinishi ta'minlanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son
2. O'zbekiston Respublikasi "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-938-XII-son, 03.09.1993. www.lex.uz – Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 05.01.2018 y., 03/18/456/0512-son
3. Mamlakatimizning iqtisodiy taraqqiyoti va aholi farovonligini ta'minlash: yutuqlar, tendensiya va istiqbollar. Ilmiy-ommabop risola. TMI. T.: 2016. 47-b.
4. Tursunov J.P. Reforms in pension supply system in Uzbekistan. European Journal of Research. №3. 2019. P 43.
5. Abdurahmonov Q.X. va boshqalar. Ijtimoiy soha iqtisodiyoti. Darslik. –T.: —Iqtisodiyot, 2013. 125-b.
6. Федотов А. История возникновения пенсионных систем в зарубежных странах / А. Федотов // Труды ИСА РАН. – 2006. – № 23. – С. 308-316. (http://pnu.edu.ru/media/ejournal/articles-2015/TGU_6_174.pdf).
7. Shuhrat ABDULAZIZOV. ESG STANDARTLARI VA ULARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. International Journal of Finance and Digitalization. Vol. 3 Issue 01, 2024
8. Jumaniyazov, I. T. (2021). The Progressive Foreign Experiments in the Activity of Sovereign Wealth Funds. Annals of the Romanian Society for Cell Biology, 109-116.
9. Jumaniyozov, I. (2018). Impact of Development Finance Institutions on Economic Growth: Implications for Reconstruction and Development Fund of Uzbekistan. International Journal of Management Science and Business Administration, 4(2), 84-88.
10. Бахронов, Ж., & Жуманиязов, И. (2023). Партисипатор бюджетлаштириш ва уни Ўзбекистонда қўллаш долзарблиги. Science and Education, 4(2), 1486–1493. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/5234>
11. Davlatboyeva, M. S. qizi, & Jumaniyazov, I. T. (2023). Yashil byudjetlashtirish va uni O'zbekistonda joriy etish istiqbollari. Science and Education, 4(2), 1509–1516. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/5237>

12. Jumaniyazov, I. T. (2019). Evaluation criteria for the efficiency of sovereign funds. Global science and innovations 2019: Central Asia. In International scientific conference.–Nur-Sultan (Kazakhstan) (Vol. 340, pp. 226-229).
13. Jumaniyazov, I. T. The significance of Uzbekistan reconstruction and development fund's financial capital on economic growth of Uzbekistan. International Journal of Economics, Commerce and Management United Kingdom ISSN, 2348, 0386.
14. Jumaniyazov, I., & Vohidova, R. (2023). Davlat byudjeti mablag'laridan foydalanishda moliyaviy nazoratni kuchaytirish yo'llari. Science and Education, 4(6), 881–887. Retrieved from <https://opendscience.uz/index.php/sciedu/article/view/6100>
15. Inomjon, J., & Sarvar, A. (2023). SUVEREN FONDLAR FAOLIYATI VA ULARNING MOLIVAVIY MABLAG'LARINI SAMARALI FOYDALANISHNING XORIJ TAJRIBASI. PEDAGOGS jurnali, 35(4), 102-108.
16. Asror, A., & Inomjon, J. (2023). O'ZBEKISTONDA DAVLAT BOSHQARUV ORGANLARI ISH HAQI TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI. PEDAGOGS jurnali, 35(4), 128-138.
17. I.T.Jumaniyazov, & I.A.Mingboyev (2023). Gender budgeting and prospects for its implementation in Uzbekistan. Science and Education, 4 (5), 1518-1523.
18. Turayevich, J. I., & Akmal o'g'li, S. M. (2023). INVESTITION LOYIHALARNI MOLIVALASHTIRISHDA TIKLANISH VA TARAQQIYOT JAMG'ARMASINING O'RNI. PEDAGOGS jurnali, 35(4), 147-157.
19. Jia, X., Cui, Y., Patro, R., Venkatachalam, S., Kanday, R. & Turayevich, J. (2023). Application of fractional-order nonlinear equations in coordinated control of multi-agent systems. Nonlinear Engineering, 12(1), 20220335. <https://doi.org/10.1515/nleng-2022-0335>
20. Sovereign wealth funds of the Republic of Uzbekistan in the post-pandemic period. (2023). Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments, 1(2), 355-372. <https://euroasianjournals.org/index.php/pc/article/view/73>
21. Mirza Qilichbayevich Sabirov, Ibrokhiim Rustam ugli Gulomov, Inomjon To'raevich Jumaniyazov, & Aybek Nazarbaevich Abdullaev. (2023). Relevance and Application of Compulsory Health Insurance in Republic of Uzbekistan. Journal of Intellectual Property and Human Rights, 2(11), 71–76. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/jiphr/article/view/1477>
22. Jumanioyozov, I. (2020). ISSUES OF ENSURING THE TRANSPARENCY OF SOVEREIGN WEALTH FUNDS. International Finance and Accounting, 2020(5), 1.
23. Jumaniyazov, I. (2020). FOREIGN EXPERIENCE IN THE ACTIVITIES OF SOVEREIGN FUNDS. International Finance and Accounting, 2020(2), 1.

24. Jumaniyazov, I. T. (2021). Transparency Is A Key Indicator Of The Activity Of Sovereign Wealth Funds. *The American Journal of Management and Economics Innovations*, 3(05), 30-37.

25. Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Shavkat Bayramovich Babaev, Mirza Qilichbayevich Sabirov, & Inomjon To'raevich Jumaniyazov. (2024). TAX RELATIONS IN BUSINESS ENTITIES PROVIDING NON-STATE EDUCATIONAL SERVICES. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 25, 123–134. Retrieved from <http://www.ajird.journalspark.org/index.php/ajird/article/view/969>

26. Jumaniyazov, I., & Mahmudov, M. (2022). Experience of foreign countries in attracting foreign investment. *Asian Journal of Research in Banking and Finance*, 12(5), 32-37.

27. Jumaniyozov, I. T., & Abdumannobov, A. M. (2020). MANAGING PUBLIC DEBT. In *Ключевые проблемы современной науки* (pp. 3-7).

28. Jumaniyozov, I. T., & Bakhodirkhujayev A.F. (2020). ISSUES AND CHALLENGES FOR THE IMPLEMENTATION OF MACROPRUDENTIAL POLICY IN UZBEKISTAN. In *Ключевые проблемы современной науки* (pp. 8-11).

29. T. Jumaniyazov, & A. Khaydarov. (2023). THE IMPACT OF UZBEKISTAN'S SOVEREIGN WEALTH FUNDS ON ECONOMIC GROWTH. *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, 10, 1–7. Retrieved from <https://www.americanjournal.org/index.php/ajrhss/article/view/495>

30. Jumaniyazov, I. T. (2019). The impact of Uzbekistan Reconstruction and development fund's expenditure on GDP growth. *Science, research, development*, 16.

31. Shavkat Bayramovich Babaev, Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Mirza Qilichbayevich Sabirov, & Inomjon To'raevich Jumaniyazov. (2024). SOME ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF BANKING INNOVATIONS IN THE COMMERCIAL BANKS OF UZBEKISTAN. *Academia Repository*, 5(03), 31–37. Retrieved from <https://academiarepo.org/index.php/1/article/view/662>

32. Shavkat Bayramovich Babaev, Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Mirza Qilichbayevich Sabirov, Inomjon To'raevich Jumaniyazov, & Inomjon To'raevich Jumaniyazov. (2024). CONCEPTUAL REFLECTION OF THE CHANGING ROLE OF THE STATE EXPORT POLICY IN THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE NEW UZBEKISTAN. *European Scholar Journal*, 5(3), 5-8.

33. Jumaniyazov Inomjon To'raevich, Abdullaev Aybek Nazarbaevich, Sabirov Mirza Qilichbayevich, & Shavkat Bayramovich Babaev. (2024). Importance of social principles of sovereign wealth funds. *Global Scientific Review*, 26, 46–54.

34. Jumaniyazov Inomjon To‘rayevich. (2024). ESG IN SOVEREIGN WEALTH FUND INVESTMENTS. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 41(2), 117–124.

35. <http://www.pfru.uz>

36. <https://openbudget.uz>